

بسمه تعالی

پاسخ به شبهه تردید پیامبر (ص) به رسالت خویش

محمدحسین ایراندوست ، استادیار دانشگاه ، مدرس حوزه و مدیر مسئول مجله مطالعات فقهی فلسفی

مقدمه :

پایگاه اینترنتی درباره اسلام (About Islam) بر این باور است که دین اسلام مورد هجوم رسانه های مُعرض و اسلام هراس های نفرت انگیز قرار می گیرد که برای معرفی اسلام فقط به اقدامات تروریستی اقلیت کوچکی از گروه های جنایتکار تمرکز می کنند. این سایت در ژانویه ۲۰۱۶ با شعار «کمک به ارائه اسلام اصلی به جهان» راه اندازی شد. این پایگاه اینترنتی در سپتامبر ۲۰۱۹ شبهه ای را از سوی یکی از میلیونها پرسشگر خود در نقاط مختلف جهان، با این سؤال مطرح می کند : « آیا پیامبر اسلام در پیام خود شک داشت؟ » در این یادداشت کوتاه شرح این شبهه و پاسخهای مختلف آن از سایت «درباره اسلام» تبیین و نقد شده و نهایتاً پاسخ تفصیلی ارائه شده است.

اصل شبهه:

پرسش کننده با مراجعه به سایت درباره اسلام (About Islam) شبهه را چنین مطرح کرده است:

« سلام علیکم من واقعاً روی این سوال گیر کرده ام که چرا خدا به پیامبرش می گوید اگر شکی و تردیدی در رسالت خودت داری از افرادی که کتاب مقدس را قبلاً خوانده اند بپرس. از خود علمای اهل کتاب که کتاب آسمانی پیش از تو را می خوانند سؤال کن. وقتی معتقدیم انجیل و تورات تحریف شده اند ، آیا ممکن است خدا بگوید از اهل کتاب بپرسید که ماجرای چیست ؟ در جایی که ما زندگی می کنیم ، تقریباً هیچ مسلمانی وجود ندارد چه برسد به یک راهنما . ممنون.^۱

شرح و توضیح شبهه:

مراد پرسشگر آیه ۹۴ سوره یونس است . این آیه می گوید :

« فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ . لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ^۲ » یعنی : پس ای پیامبر اگر شک و تردیدی از آنچه به تو فرستادیم در دل داری از خود علمای اهل کتاب که کتاب آسمانی پیش از تو را می‌خوانند بپرس. همانا (کتاب آسمانی) حق از جانب خدایت بر تو آمد و ابدا نباید شک و ریبی در دل راه دهی.

در واقع سوال مهم که ذهن این پرسشگر را به خود جلب کرده این است که « با آنکه کتب آسمانی گذشته تحریف شده است، چرا علمای اهل کتاب، در این آیه مرجع و داور قرار داده شده‌اند؟»

اگرچه ذهن این پرسشگر که در مملکتی زندگی می‌کند که به گفته اش حتی یک مسلمان هم وجود ندارد. و با یک مطالعه سطحی روی این آیه ، به این سؤال و شبهه رسیده، اما این سئوالی است که قرن‌ها پیش توسط مفسرین مطرح و پاسخهای متعدد گفته شده است. مثلا فخر رازی در تفسیر خود گفته است:

« وَالثَّالِثُ: أَنْ يَتَفَدَّرَ أَنْ يَكُونَ شَاكًّا فِي نُبُوَّةِ نَفْسِهِ، فَكَيْفَ يَزُولُ ذَلِكَ الشَّكُّ بِأَخْبَارِ أَهْلِ الْكِتَابِ عَنْ نُبُوَّتِهِ مَعَ أَنَّهُمْ فِي الْأَكْثَرِ كُفَّارٌ، وَإِنْ حَصَلَ فِيهِمْ مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا إِلَّا أَنَّ قَوْلَهُ لَيْسَ بِحُجَّةٍ لَّا سَيِّمًا وَقَدْ تَقَرَّرَ أَنَّ مَا فِي أَيْدِيهِمْ مِنَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ، فَأَلْكَلُّ مُصَحَّفٌ مُحَرَّفٌ^۳ »

اگر ظاهر آیه را فرض کرده و بگوییم رسول اکرم (ص) تردید و شک در نبوت خود داشته است، پس چگونه شک و تردید او با پرسش از اهل کتاب برطرف می‌شود؟ با توجه به اینکه آنها غالبا کافرند و آنچه از تورات و انجیل در دست آنان است همه تحریف شده‌اند. بنابراین اگر مخاطب این آیه را شخص پیامبر بدانیم این شبهه وارد است. اکنون ببینیم سایت درباره اسلام (About Islam) چه پاسخهایی دارد:

۱- پاسخ کوتاه اول :

سایت مذکور این پاسخ کوتاه را از قول (Dr. Mohsen Haredy) ارائه داده است:

« آیه ای که ذکر می‌کنید پس از بیان داستان حضرت موسی (علیه السلام) با بنی اسرائیل و چگونگی غرق شدن فرعون نازل شد. این وضعیتی را فرض می‌کند که در آن به حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) گفته می‌شود که اگر در مورد آنچه بر او نازل شده تردید دارد ، باید از کسانی که پیش از او کتاب مقدس را خوانده بودند بپرسد. کلمه « فَإِنْ » در آغاز این آیه که به صورت شرطی ترجمه شده است ، به این معنی است که این یک فرضیه محض است که اصلاً رخ نداده است. ما باید خود را با درس اخلاق داستان آشنا کنیم.^۴ »

همانطور که ملاحظه شد «دکتر محسن هردی» بیشتر روی ساختار نحوی و کلمه «فَإِنْ» در آغاز این آیه تمرکز کرده و می گوید. این یک فرض تحقق نیافته است. جمله پایانی ایشان درباره ضرورت آشنایی با درس اخلاق گویای این نکته است که برخی از این شبهات با تخلق به اخلاق ناب اسلامی برطرف می شود.

به نظر می رسد این پاسخ خیلی قانع کننده نیست و نیاز به پاسخهای دیگر دارد.

۲- پاسخ کوتاه دوم:

یکی دیگر از محققان به این پرسشگر چنین پاسخ داده است :

امام سعید بن جبیر در مورد این آیه می گوید: "پیامبر هرگز در آنچه بر او نازل شد شک نکرد و هرگز از کسانی که کتاب مقدس را می خواندند سوال نکرد." و نیز قتاده در مورد این آیه گفت: "به ما اشاره شد که پیامبر فرمود: من هرگز تردید ندارم و هرگز سوال نمی کنم."

در این پاسخ کوتاه با تکیه بر سخن مفسران متقدم گفته است که اصلاً پیامبر هرگز تردید نداشت و هرگز سوال نکرد. این سخن حقی است اما شبهه متوجه نکته دیگری است. می گوید چرا تردید در رسالت به پیامبر اسلام نسبت داده شده و چرا برای رفع شک و تردید با آنکه کتب آسمانی گذشته تحریف شده است، علمای اهل کتاب، در این آیه مرجع و داور قرار داده شده اند؟» بنابراین به اصل شبهه پاسخ داده نشد.

۲- پاسخ تفصیلی:

دیدگاه مفسرین در این باره به دو دسته تقسیم می شود:

۱- مخاطب پیامبر نیست

برخی آیات خطاب به پیامبر نازل شده ولی مراد مردم یا افرادی از یاران ایشان است. آیات متعددی هستند که بر اساس مفاد ضرب المثل «إِيَّاكَ أَغْنَىٰ وَأَسْمَعِي يَا جَارَةَ» نازل شده است. این ضرب المثل قدیمی از دوره جاهلیت در میان اعراب شبه جزیره رایج بوده است. محتوای این ضرب المثل در زبان فارسی نیز با عباراتی نظیر «به در می گویم تا دیوار بشنود» کاربرد دارد. از این رو، این اصطلاح، در واقع، عبارت دیگری برای نوعی از کنایه یا تعریض است که در حالت خطاب و در باره انسان به کار رود.^۵

این قاعده زمانی مبنای تفسیر قرار می‌گیرد که ظاهر آیه، با منزلت و شؤون پیامبر(ص) منافات داشته باشد. این منافات‌ها اغلب در آیات انتقادی و عتاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) دیده می‌شود. آیات عتاب آیاتی است که پیامبر را به خاطر عملی که از ایشان سر زده یا احتمال دارد که سر بزند و یا تنها اندیشه آن از ذهن ایشان گذشته، مورد نکوهش قرار می‌دهد؛ به عنوان مثال، صاحب تفسیر مجمع البیان در تفسیر آیات: «وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ» ... وَ لَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»

یعنی: «و تو امیدوار نبودی که بر تو کتاب القا شود، بلکه این رحمتی از پروردگار تو بود. پس تو هرگز پشتیبان کافران مباش ... و با خدا معبودی دیگر مخوان. خدایی جز او نیست. جز ذات او همه چیز نابودشونده است. فرمان از آن اوست. و به سوی او بازگردانیده می‌شوید» که مفاد ظاهراً با مقام پیامبر اکرم (ص) منافات دارد، این طور می‌گوید:

این آیات اگرچه خطاب به پیامبرند، اما مخاطب حقیقی، کسانی غیر از ایشان هستند. از ابن عباس روایت شده که می‌گفت همه قرآن از باب «إِيَّاكَ أَعْنِي وَ اسْمَعِي يَا جَارَةٌ»^۷ است.

بر این اساس پاسخ اصلی شبهه این است که اگرچه در این آیه خدا به پیامبرش می‌گوید اگر شکی و تردیدی در رسالت خودت داری از افرادی که کتاب مقدس را قبلاً خوانده اند بپرس. ولی از باب «إِيَّاكَ أَعْنِي وَ اسْمَعِي يَا جَارَةٌ» یا از باب «به در می‌گویم تا دیوار بشنود» مخاطب واقعی کسانی از یاران پیامبرند که در این تردید بودند. و کسانی از مردم اند که بعداً به این تردید می‌افتند.

فخر رازی درباره این آیه همین نظر را دارد و برای اثبات آن سه استدلال مستقل مطرح می‌کند:

۱- دلیل اول:

در اواخر این آیه خداوند صریحاً به پیامبر می‌گوید: «قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ^۸» یعنی ای پیامبر بگو که ای مردم، اگر شما به آیین من شک دارید پس (یقیناً) من هرگز خدایان باطلی را که شما می‌پرستید نخواهم پرستید.

معلوم می‌شود مخاطب آیه ۹۴ هم همین مردم بودند که بصورت رمز و از باب «إِيَّاكَ أَعْنِي وَ اسْمَعِي يَا جَارَةٌ» گفته شده است.

۲- دلیل دوم:

اگر مخاطب آیه، شخص پیامبر(ص) باشد آنگاه طبق ظاهر آیه، پیامبر در رسالت خود تردید داشته است. اگر این را قبول کنیم آنگاه دیگران در تردید پیدا کردن به نبوت ایشان باید اولی و شایسته تر باشند. و این تردید سبب سقوط کلیت شریعت می شود.

۳- دلیل سوم:

بر فرض، قبول می کنیم که پیامبر در رسالت خود شک و تردید داشت. ولی چگونه این تردید با خبرها و سخنان اهل کتاب برطرف می شود؟ با اینکه اکثر آنها کافر هستند و اگر اندکی مومن باشند قول و سخن آنها حجت نیست. بخصوص آنکه آنچه از اخبار نزد علمای اهل کتاب در تورات و انجیل وجود دارد همه تحریف شده هستند.

فخر رازی در نهایت می گوید: «فَثَبَّتْ أَنَّ الْحَقَّ هُوَ أَنَّ الْخِطَابَ، وَإِنْ كَانَ فِي الظَّاهِرِ مَعَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنَّ الْمُرَادَ هُوَ الْأُمَّةُ،»

۲- مخاطب پیامبر است:

قول دیگر آن است که مخاطب شخص پیامبر است ولی خداوند کاملا آگاه است که پیامبر هرگز در رسالت خود تردید ندارد و از اهل کتاب حجت و دلیل مطالبه نمی کند و فقط آنچه از قرآن بر او نازل شده حجت است. اما مقصود خدا از این خطاب آن است که هرگاه پیامبر این کلام را بشنود. صراحتا و به روشنی آنطور که همه بفهمند تصریح کند: «خدایا در رسالت خود تردید ندارم و حجت و دلیل از اهل کتاب نمی خواهم» نظیر همین مورد در آیات دیگر هم هست. مثلا در سوره مائده آمده است:

«وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ^{۱۰}» یعنی و (یاد کن) آن گاه که (در قیامت) خدا گوید: ای عیسی مریم، آیا تو مردم را گفتی که من و مادرم را دو خدای دیگر سوی خدای عالم اختیار کنید؟

اینجا هم خیلی روشن است که حضرت عیسی چنین سخنی نگفته است. اما مقصود آن است که حضرت عیسی خیلی روشن و واضح تصریح کرده و بگوید: «سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ^{۱۱}» و از این نوع طرز فکر اعلام براءت کند.

نتیجه گیری:

- ۱- شبهه تردید پیامبر به رسالت خود ، شبهه قدیمی است و قرن‌ها قبل مفسران به آن پاسخ داده اند.
- ۲- اقوال مفسرین در پاسخ به این شبهه در دو دسته جای می گیرد . دسته اول اقوالی هستند که مخاطب آیه را شخص پیامبر می دانند ولی مفاد ظاهر آیه را توجیه و تاویل می کنند. دسته دوم اصلا مخاطب آیه را پیامبر ندانسته و مخاطب را مردم یا افرادی از یاران ایشان دانسته که بر اساس مفاد ضرب المثل «إِيَّاكَ أَعْنِي وَأَسْمِعِي يَا جَارَةً» نازل شده است.

۲۳ . <https://aboutislam.net/counseling/ask-about-islam/did-prophet-muhammad-have-doubts-about-his-message> ۱ - September, ۲۰۱۹

۲ - قرآن ، سوره یونس، آیه ۹۴

۳ - رازی، فخرالدین، مفاتیح الغیب، الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة: الثالثة، ۱۴۲۰ هـ، ج ۱۷، ص : ۳۰۰

۴ - Dr. Mohsen Haredy ۲۳ September, ۲۰۱۹

۵ - الزمخشري، الكشاف، ج ۱، ص ۸۵ . و نیز : عسکری ، ابوهلال، جمهرة الامثال، ج ۱، ص ۹.

۶ - قرآن ، سوره قصص، آیه ۸۶-۸۸.

۷ - الطبرسی ، مجمع البيان، الناشر: دار المعرفة، ج ۷، ص ۴۲۱.

۸ - یونس ، آیه ۱۰۴

۹ - رازی، فخرالدین، مفاتیح الغیب، الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة: الثالثة، ۱۴۲۰ هـ، ج ۱۷، ص : ۳۰۰

۱۰ - قرآن ، مانده، ۱۱۶

۱۱ - همان